

„embernek istennek mozdíthatatlan”

Zalán Tibor költészetéről, Veszteglés című versének ürügyén*

Valahol vesztegelni, rabnak lenni. A jelenség csak egy „börtön” meghatározásának „fényében” értelmezhető. Ez a börtön a tér és az idő is lehet. De ki a fogva tartó hatalom? Isten? Isten, mert egyedül Ő rendelkezik idő és tér fölött. Ha logikai úton tovább vezetnénk e gondolatsort, oda jutnánk, hogy amennyiben felismerjük ezen korlátainkat, elismerjük Isten „létezését” is. Ám ebben a pillanatban ellentmondáshoz érkeznénk, mert aki hisz, az nem gondolhatja, hogy hiábavaló ez az élet, hiszen ismeri az első és egyben végső Okot. Más megvilágításba helyezi azonban a költő elvagyódását, ha csupán azt tekintjük, hogy a földi lét kiútatlansága (vö: sétatfika) miatt érzi úgy, hogy létünk – okkal vagy ok nélkül, de – veszteglés. Vesztegelni feszült állapot, mert az állandóság, a végtelen statikusság idegen az emberi lényegtől. A mi végzetünk az úton levés. E mozgás pedig időt feltételez, de vajon az idő is jelenthet-e önmagában mozgást? Az idő fogalma (a valóságnak az a vonása, hogy azt egymás után következő mozzanatok összefüggő folyamatának, történésnek fogjuk fel¹) egyszerre értelmét látszik veszteni, ha mi csak veszteglünk, állunk egy helyben. Az óra ketyeg, a Nap felkel és lenyugszik, a természet változik. Mi pedig csak dermedten érzékeljük mindezt. Valahogy kizuhanunk az időből, vagy legalábbis szeretnénk kiszállni e játszából, mert tudjuk, hogy nincs beleszólásunk a szabályokba, az idő (és tér) törvényeibe. Születés, halál nincs hatalmunkban.

Fontos és rendkívül időszerű problémája a ma emberének „A hatalom akarása” (Nietzsche címadását szabadon értelmezve). A technikai fejlődés, a mindenre kiterjedő kutatások, a világ minden részletének megismerésére való törekvés mind-mind arra a tendenciára mutatnak, hogy az ember isten akar lenni. Ez az ember mai (mindenkori?) tragédiája.

Nem látja be, hogy csak annyit szükséges tudnia, amennyi tudható. Az olvasónak ezzel a problémával is meg kell küzdenie a vers értelmezésekor. „Ember küzdj...”:

veszteglés

*m
i az
a
z id
ő
valak
i álla
ndóan k
öpkö
d mögö*

*tte és köh
ög én az
t is
tudo
m ki k
öhög tegn
ap megle
stem a
z Englóne
r bác
si az ham
aros
an meg f
og ha
lni má
r te
ljesen k
ék
az arc
a és fol
yton e
lals
zik
sétatfika
közb
en
id
ő az
a
z m
i*

Zalán Tibor művészetének fontos és visszatérő eleme a veszteglés-motívum. Ilyen címmel több verse és egy szürrealista drámája is megjelent. A címeikként megjelenő „veszteglés” és a művek témája közti látszólagos kontextushiany miatt az életmű ide kapcsolható részeinek, ill. magának a motívumnak a mélyebb vizsgálata is szükséges. Életrajzának egy könnyen misztifikálható elemével választ találhatunk az emberi és művészi életidegenségre. Nem vágyott erre a világra – mondhatnánk –, hiszen születése pillanatában tulajdonképpen már túl is lépte a földi lét határait. Halva születni – valljuk be – nagyon jól mutat egy posztmodern művész életrajzának elején, de mégis inkább az a „pofon” volt meghatározó, amivel a nővér visszarántotta az életbe. „Nem szerettem, hogy vernek. Kár, hogy ma is csak a verésre ébredek fel.”² – kommentálja kissé ironikusan a költő azt az első „pofont” és azután a többit...

* A Kisfaludy Napok pályázatán 2006-ban aranyfokozattal díjazott munka átdolgozott változata.

¹ A Magyar Értelmező Kéziszótár meghatározása.

² Az idézet az interneten fellelhető (www.szinhas.hu/zalan) életrajzai egyikéből származik.

Azonban lépünk túl ezen, s lássuk meg az általános emberi érdeklődést a téma állandósága mögött, a „Miért?”-et. A megválaszolatlan és megválaszolhatatlan (?) örök kérdést.

Nem kívánnék önkényes következtetéseket levonni, és alaptalan párhuzamokat vonni művészi megnyilvánulásai és személyes életélménye között, hiszen az írás által egy új szubjektivitás, egy más élet- és világtükör teremődik a műben, s ezt nem hagyhatom figyelmen kívül, de maga a művész elismerte egy interjúban, hogy szívesen (és önként) kilépne e földi világból, ha remélhetné, hogy saját halálával minden más is megszűnne létezni.³ (A szolipszizmus soha nem lesz adekvát módon bizonyítható.) Egy pusztá kamikaze akciótól azonban nem változna semmi. Így nem lehet megnyerni a Játszmát, vagyis az ember legvégsőnek vélt fegyvere – önmaga elpusztítása – nem eszköz. A hamleti kérdéssel és a monológgal Shakespeare már rámutat a kérdés komplexitására. Sem ereje, sem értelme nincs hát a menekülésnek, s ezért Zalán Tibor is marad. És ahogy a *friss rajzok a halálról* c. versében írja: „az út Kereste / s hogy nem Találta a célt / Ment a semmibe”. (A „semmi” meghatározó szerepéről költészetben később még szót kell ejtenem.)

Most alapvetően a *szürrealista balkon* c. kötetének *szétterjedés zuhanás* ciklusában szereplő *veszteglés* c. versével szeretnék foglalkozni, azonban a motívum többszöri felbukkanása az életműben szükségessé teszi a kitekintéseket is. Egy újra és újra megfogalmazott, szinte állandósult veszteglés-érzet egy idő után meggyőződéssé válik, s a költő világképének alapjául szolgál. E kép kialakulásának okait az életmű hasonló témájú és című verseinek, ill. drámájának áttekintésével ismerhetjük meg.

A mű, s minden jel szerint Zalán Tibor „megfejtésének” is kulcsa: a megfejtetlenség, illetve egy olyan (értelmezési) szabadság kínálása az olvasónak, amellyel már csak saját felelősségére élhet vissza. Akár minden olvasásnál újabb olvasatot kaphatunk. A költői koncepció megismerésében izgalmas ívet futhat be az olvasó, hiszen az rímelt az alkotó vívódásaira: hogy minden annyiféleképpen látható, értelmezhető, ahányféleképpen nem szégyelljük. S itt a kérdés: van-e határ a modern ember számára?

„Mi az az idő?” A kérdésselvetés után a vers fájó közelségbe hozza a megoldást Englőner bácsi elmúlásával szemléltetve, végül részben visszatérve az eredeti kérdéshez ábrázolja idő után ember kapcsolatát. Úgy tűnik, a kettő elválaszthatatlan, sőt bizonyos értelemben azonos (l. később). Ez az alapvető feltétele evilági létezésünknek.

„Sétafika” közben elaludni legfeljebb végérvényesen lehet, de Englőner bácsi folytonos elalvása csak pillanatnyi kilépés a Játékból, apró szabályszegés. Az élet törvényének megszegése a legsúlyosabb büntetést, a halálbüntetést vonja maga után. (Több tekintetben is meg lehet halni, és nem is csak egyszer...) Mint amolyan gyermek, naivan-kíváncsian és naturalista részletességgel figyeli meg és írja le a költő a bácsit – mondjuk – a szomszédból. Személyes, közeli kép ez egy emberről, aki „hamarosan meg fog halni”. Izgatottság lesz úrrá rajtunk: a gyermekek, mert távoli, szinte egzotikus számára a halál; a felnőttön, mert gyermeki kíváncsiságát millió vers és

elképzelés sem tudta kielégíteni a halál misztériumáról, mert érezte már a gyászt, és már a saját halála sem elképzelhetetlen távlat; az idő emberen, mert számára az elmúlás már kézzelfogható valóság; s a költőn, hiszen ahogy Kosztolányi is megjegyezte: minden igazi író a halálról ír.

Hiába a párhuzam morbiditása, de a halálközeli(ség) izgatottság(a) mégiscsak a szerelem izgalmaival rokon.

S talán most álljunk meg egy pillanatra! A költői szándékot kutatva nagy adag iróniát és álnaivitással kódosított, naturalista képekkel tarkított utat (l. sétafika) találunk, melynek célja a sorsunkban való megnyugvás kell, hogy legyen. Seneca megfogalmazásával élve: „ducunt fata volentem, nolentem trahunt”, vagyis a sors vezet a beleegyezőt, vonszolja az ellenkezőt. Hagyjuk magunkat vezetni!

A vers eleji kérdés (kérdés-e egyáltalán?) visszatérése keretessé teszi a kompozíciót, s ugyanakkor Englőner bácsi történetét magába fogadja. A haldokló bácsi, habár téren még nem, de időn már túl (vö. „mögötte”) van. A költő nem használ írásjeleket (bár a szótördeléssel némiképpen irányítja az olvasót), viszont a kérdés szórendjének megfordításával egy különös analógiát teremt: „idő azaz mi”. A fordulat nem nevezhető éppen váratlanak, de ily direkt leírása megkérdőjelezi az eddig általam elgondoltakat (várakozásom csak újabb megerősítést feltételezett): olyan értelemben lehetünk mi az idő, ahogy az idő függvényében létezhetünk – csupán – emberként.

Az első és utolsó sort egy-egy betű alkotja, s ezeket összeolvasva megkapjuk tünődéseink keretét, s tárgyat: mi. Túlléphet az ember önnön hiúságának korlátain? Vagy fogadjuk el, hogy világunk a materiával végződik?

Meg kell különböztetnünk kétféle teljességet. Az ember, az emberi élet kezdődő és végződő teljességét, ill. az isteni, azaz kezdet és vég nélküli teljességet.

Itt érdemes bevonunk az összefüggések vizsgálatába Zalán *Veszteglés* c. szürrealista drámáját, hogy megválaszoljuk az isteni teljességet megkérdőjelező kérdést: ha Isten teljes volt, miért teremtett? Ami teljes volt, hogy lehetne még teljesebb? Minden bizonytalansággal Isten sem érezte hiányát semminek. A Világ teremtése teret adott Neki a Játékra. A játékszabályokat pedig az idő által szabta ki. K. Á. nem ismeri annak az álomnak a forgatókönyvét, amelynek ő a főszereplője és tulajdonképpen minden más szereplője is. Az abszolút lecsupaszított személyiség értetlenül áll a többi (tehát saját, megbontott személyének) akarat keresztútjában.

A stabil Tárgy (a szekér) és a mobil Tudat (K. Á.) dialektikája megfeleltethető a tér konkrét határainak és a szellem szabadságának. A szellem szabadságát Spinoza szerinti értelemben vehetjük, vagyis hogy a szabadság a felismert/elismert determináció. Tehát szabadságunkban áll elfogadni a szabályokat. Lehetőségeink kimerülnek annyiban, hogy eldönthetjük, akarunk-e menni vagy sem.

A dráma alcíme: amikor a látótávolság a kritikus szint alá csökken. A kód meghatározó eleme a (zaláni) világnak, de itt nem a térben való korlátozottságról van szó, sokkal inkább a múlt, a jövő, sőt néha a jelen történéseinek átláthatatlansága, kódossága az, ami korlátoz. Nem adatott meg (mindenkinek) a Látás, mert súlyos hatalom és felelősség.

³ A „Kultúrház” c. műsornak adott interjúban.

A köd az a megfoghatatlan-átláthatatlan korlát, ami a verset körülveszi, azonban olyan körvonalat ad ezáltal neki, ami nemhogy segítené a kódolást, de végső soron lehetetlenné teszi. A szavak, a sorok, s talán a mondanivaló is

ködbe vész...

A tördelés miatt a sorok összeolvasása során nem csupán egyféle olvasatot kaphatunk. Habár a „mi az az idő” összefüggést igazolja a Veszteglés c. dráma szövege is, mégsem hagy nyugodni egy másik elgondolás: „MI AZ AZ ID”? / „Ó”. Érezhetően túl messzire vinne, ha a freudói pszichoanalízis utáni értelmezésben is végigvezetném a veszteglés-mozdulás élethelyzetet, azonban a kérdést mindenképpen érdekes legalább felvetni. Freud az „id”-et „valódi lelki valóság”-nak nevezi, mert az a szubjektív élelmény belvilágát tükrözi, és mit sem tud az objektív valóságról. Az id legyen az az életerő, amely előre mozdít, mintegy mozgásban tart, s nem hagy vesztegelni. [Csakhogy egy az ösztön által irányított életnek van-e értelmes (érdemes) célja?] Ez az energia azonban nem végtelen, főként azért sem, mert az ember már túl régóta küzd ellene, hogy aztán a pusztaság szellem győzedelmeskedjen. S jóllehet végső soron ez a cél, a gyakori tévutak miatt az energia mégis kivészőben van. Azonban az élni akarás mozzanata továbbra sem véletlenszerű és nem meddő vágy. Nem esetleges az sem, hogy kinek/minek, mikor jön el az ideje. Englőner bácsi közeledő halála egyenesen arányos életenergiájának apadásával. Az ösztönei azonban kifinomultak ebben az éles határhelyzetben.

„Id – ő – az az mi” – tehát az ember egyenlő az ösztöneivel? Nem. Csupán arról van szó, hogy igenis van bennünk egy olyan velünk született ösztön, amely olykor felülbírálja az értelmünk által adott válaszokat, mert csak így kaphatunk helyes választ.

Továbbá az id – a cselekvés, a mozgásban levés – szimbólumértékben szöges ellentéte a veszteglésmotívum statikusságának, enerváltságának. Tehát amennyiben mi magunk vagyunk az „id”, illetve „ő”, az én idegenkedik ettől a léttől, s mintegy külső szemlélőként mond ítéletet, miszerint: ez a lét veszteglés.

Érdemes végigbongészni a megtört sorokat, mert akár szándékosnak, akár véletlennek – ihlet általainak – tulajdonítjuk a sorok-szavak tördelését, azok rendkívüli árnyaló erővel bírnak. Ha a költő transzcírozó módszerét alkalmazva olvasunk, végül helyreállítjuk az egészet – amennyiben ez lehetséges, tehát van még teljesség e Földön.

A bizonyosság és bizonytalanság percről percre váltja egymást a vers „szereplőinek” megnevezése által. Különös például, ahogy az Englőner bácsihoz tartozó arc hirtelen „az arc”-ként egy teljes sort kap. Egy erősen bevésődött kép, vagy egy mindig is ismert, csak elvesztett arc ez. A költő realizálta ösztönből fakadó kíváncsiságát – mely ezúttal a céljához segítette – s felismeri az Isten képmására teremtett embert.

Az előző sorral összevetve az „ék az arc” szókapcsolatot kapjuk. Egy ég és föld közé szorult arc, mely ezáltal biztosítja a szférák különállását. Megadja a két világ metszetét, s ugyanakkor mindenki mást – az emberré lett istenen kívül, aki most visszakapja, ami mindig is az övé volt: az örök életet – kizár belőle. Az „arc” éli meg, s teszi valósággá az egyébként üres halál-fogalmat.

A vers szókészletére jellemző a spontaneitás, a hétköznapiság. Így például, ha az első öt sort kérdésként értelmezzük, a két „az” közül az egyik felesleges. Ez bizonyos fokú kifinomultlanságra (?), illetve ösztönösségre (l. id) utalhat. A ködösség a továbbiakban is érzékelhető, bár ez már szándékos önbutításnak hat, hiszen a beszélő mindvégig tudja, hogy az a „valaki” Englőner bácsi. De hogy Englőner bácsi ki is? Egy köhögő, beteg embere vagy istene a világnak. Ember és isten közötti kapcsolatlanságba az ember is, az Isten is belehal. Egy haldokló isten kér szót („köhög”), de senki nem ismeri őt, csak aki vállalta a kockázatot és megleste. Ugyanakkor minél többet tud az ember, annál messzebb kerül a Paradicsomtól... Hiába tudja a költő (már „tegnap” óta), hogy veszélyben van valami érték, nem tesz, nem tehet semmit. Ebben az esetben csődöt mond az elmélet, miszerint az információ a legnagyobb érték. A tudásvágy annyi, mint hatalomvágy. „Az / t is / tudo / m...” – az új sorba kerülő „t”-betű a fizikában az idő jele, ergo az idő titkainak ismerőjéről lehet szó, aki teljes bizonyossággal állíthatja, hogy „idő azaz mi”. Az idő kiismerhető, de meg nem ismerhető.

Az idő – dinamikus, meghatározott, szabályos – természetének ellentmond az a bizonytalanságot, pontatlanságot kifejező, prófétikusan ható időhatározó, hogy „hamarosan”. A pontos idő paradox módon nem pontosítható, nem tudható.

Hasonló ellentmondásra jutunk, ha a címet összevetjük az „állandóan” és „folyton” utalásokkal. Látszólag nincs megállás életünk folyásában, peregnék a homokóra szeméi, így tanácsos lenne minél több időért imádkozni, de úgy tűnik, mindez felesleges időpocsékolás. Egyszerűen azért, mert időben történik. Mert tudatában vagyunk a percek jelentőségének, ám ezáltal pusztán az idő mindenhatóságát ismertük el, s az igazságot, a tényleges veszteglést csak Englőner bácsi ismerheti, akinek már nem kellene a percek, mert számára az idő már nem jelent semmit.

Az egyik legérthetlenebbé tördelt szó az „e / lals / zik” – mintha már a halálra való utalás is oly veszélyeket hordozna magában, hogy legjobb az érthetlenségig eltorzítani a szót, nehogy valósággá váljon, s kártyavárként omoljon össze az idő hatalma.

A „sétafika” az egyetlen olyan kifejezés, amelynek összerakásáért nem kell fáradságot az olvasónak, mert külön sort kap, s ezzel nagy hangsúlyt is. Ahhoz nem szükséges a dolgok mögé látni, hogy a „sétafika-világ”-ra rádöbbenjünk, az ugyanis a legszembetűnőbb valóság. A céltalan, gondtalan – mert gondolatlan – tömegek áramlása, amelynek iránya egyszerűen természeti törvényekkel megmagyarázható: a kisebb ellenállás felé ömlenek. Talán nem is minden esetben gépies mozgásról van szó, de a hangzatos-üres eszmék által vezérelt emberek még nagyobb károkat okoznak. Nem csoda, hogy Englőner bácsi már saját életén is elalszik, hiszen unja. Ha volt is célja életében, már vagy feladta, vagy nem érti, vagy túllépett rajta. A bizalmasodóan gúnyos szóhasználat nevetségessé teszi a bácsit (és az olvasót, a beszélőt, meg a világot és annak értékrendjét).

A lírai én szerepei észrevehetően alakulnak át, s a változás az eredményeiben érzékelhető. Groteszknek hat a prófétai szerepvállalás, mert nem egy felsőbb hatalom

beavatottjaként áll elénk, hiszen maga avatta be önmagát azzal, hogy „megleste” a bácsit.

Szintén „a szürrealista balkon”-ban találhatunk egy madáchi gondolatot (szintén „veszteglés” cím alatt): „... Az első nap lázzal telt / a többi nem volt fontos”. A láz annyi, mint küzdeni. Annyit érsz, amennyi csatát vállaltál, mégha olykor a biztos bukás fenyegetett is. A kényszer – az a törvény, amelynek nem ismerjük fel alkotóját – olyan Úton vezet bennünket, hogy a Célt sem láthatjuk, s máris úgy képzeljük, hogy nincs is cél, ami felé tarthatnánk, így csak bolyongásunk az egyetlen valóság.

Amikor már a reménytelenségig kitérül a horizont, az ember magába fordul, s magányában egyre mélyebbre és mélyebbre fúrja magát a szellem a lélek bugyraiba, „még nem sejtve, hogy lehet, lesz egy pont, amelyen túlhaladva az ember léte átzuhan a túloldalra”. A mondat zárását magától a költőtől kölcsönöztem. *Úton, sehová* c. írásában elmondja földrajzi vándorlásának történetét (Abony – a vidék, vidéki kisváros, Szeged – a vidéki nagyváros, Budapest – a világváros), s a sorra megharcolt, megnyert csatákat és a rendre elveszített diadalokat. És végül a felismerés is megtörténik, hogy tudniillik itt nem a közvetlen környezettel vívott csaták a döntőek. A jövőnkkel folytatott párbeszéd lendít előre. És hogy hova? Szigorúan földi határok között maradván, de egészen az „óceánig” juthatunk – „a még legnagyobb földi létező” ez az óceán. „A legvalóságosabb és leghatártalanabb kiterjedés.” A béke.

Mindezeket túl azonban ki kell emelni a zaláni alkotásmechanizmus sajátosságát képező „válságot”. A válságvilág nem teljes világ, és talán nem is akar az lenni. Valami hiányzik. Alapvetően hiányzik a pontos tér- és időismeret, amiben az ember meghatározhatná létezését. K. Á.-nak boldogan derül fel az arca, amikor borostás állat megérinti, mert ez azt kell, hogy jelentse, hogy még él, hiszen a halottakat megborotválják. Ennyi, amit tud.

A zaláni drámában nem áll fenn a katarzis lehetősége, mert nincs semmi (érték), ami elpusztulhatna. Pontosabban egyedül a Semmi van. Ez a hiányérzet nem pusztán a költő szubjektív támasztalansága, elveszettsége. A Nyugat nemzedéke óta jelenlévő témája a magyar költészetnek is ez a hiányérzet, mely természetesen társadalmi, világnézeti változásokra vezethető vissza. A neonfényű káprázat a válasz(ok) megtalálását akadályozza, de a kérdés(ek) feltevését, vagy legalább felmerülését (talán) még nem. Így teszi fel a kérdést Zalán Tibor is, bár már érezhetően félve, esélyt adva a menekülésre nekünk, „hisztériás moderneknek”⁴, ha nem kívánnánk „kalóriákat” vesztegetni (!) a gondolkodásra – a válasz is adott. A posztmodern s az azutáni költészet feladata: megőrizni a kérdés művészetét egy olyan korban, mely nem ismeri el a megválaszolhatatlan kérdéseket. A Semmi felmagasztalódása az ember lealacsonyodását vonta maga után. Az értékválság következményeként az ember behódolt a Semmi hatalmának, miközben elfelejtette a bibliai teremtés elleni legfőbb érvét: nihilo nihil fit.

A sorok itt nem jelentenek szavakat, de a legtöbb esetben még egyetlen szót sem. A sorok csak töredék-

kek, be nem fejezett szavak, s a többi: a semmi.

Ami mégis megmarad, az a játék: „a szövegek szabad működése, mozgása, nyelvjátéka”.⁵

A szöveg ilyenén szabadon kezelése természetesen nemcsak drámájában, hanem lírájában is jellemző. Egyik legszembetűnőbb példa erre a mi „veszteglés” c. versünk. [Ez egyébként a *Veszteglés* c. dráma véglegesített verziójából kimaradt ugyan, de a Stúdió „K” előadásában Franci szájából – meglehetősen nyomatékot kapva – elhangzik, mintegy a „kőd és az idő relációjáról tartott kismonológ”.⁶ Itt azonban még nem szerepel a zárógondolat: „idő azaz mi”.]

A költő számára a szövegnek a térben való variálása csak egy jó játék volt. [S egyébként igen kedvelt játéka Zalán Tibornak, ahogy talán legszembetűnőbben az 1984-ben megjelent *Álom a 403-as demokráciában* c. kötetének versei mutatják, ahol zavarba ejtő formai megoldások fogadják az olvasót. A megszokott nyelvi és formai konvenciók, s ezzel együtt gondolkodásbeli berögzültségeink hátrahagyására szólít fel egyéni látásmódot kívánó alkotásaival. Az egyik legérdekesebb megoldást a „faltól falig csakazértis” kitöltött sorokba íródott versek jelentik, s ezzel tökéletes kontrasztját adják a még szavakat sem kitevő sorokkal megírt *veszteglés* c. versnek.] Az olvasót mindez akadályozza az olvasásban, lassításra és többszöri újraolvasásra kényszeríti. A vers (forma) uralkodik rajtunk. Lélegzetvételhez hasonló olvasásért kiált: a múlhatatlan-örök kérdés belélegzése, a történet átdarálása, majd pedig a kilégzés, ami azonban nem jár (egyértelműen) megkönnyebbüléssel, felfrissüléssel. Vajon az érthetlenségig agyontördelt, megszakított szavak és sorok célja csupán a formabontás, vagy ennél valamivel több? Egyrészt bevon minket a játékba, és megkapjuk az értelmezés részleges szabadságát, másrészt segélykiáltásként is felfogható – figyelemfelkeltést is szolgál e szokatlan forma.

A vers alapstruktúrája a széttörtség, a töredezettség. Töröttség? Törekenység? Összevetve e formát a vers témájával egyértelművé válik, hogy formai metaforaként értelmezhető a szétesettség – a szavak szintjén. Két önmagában is erős formai sajátosság határozza meg a verset: az egyik a szokatlanul karcsú forma, a másik pedig – részben az első folyamánya –, hogy a szavakat mindenféle szótaghatárt figyelmen kívül hagyva több soron át írja le, így az egyes sorok önmagukban értelmetlenné-érthetlenné válnak. A kiemelt sorok értelmetlenek, a lényeget azonban úgyszólván csak a teljes vers ismeretével kaphatjuk meg. Különös módszerének célja tulajdonképpen azonos minden vers céljával: azzal, hogy „visszalép” egy lépcsőre, s olvashatatlanná teszi a sorokat, rákényszerít a továbbolvasásra, s ezzel megakadályozza, hogy részek alapján alkossunk véleményt, még ha az nem is lenne feltétlenül rossz vélemény, csupán téves. Az időt pillanatokra, az embereket individuumokra bontja a modern világ. (S

⁴ Faludy György: Petronius.

⁵ Vilček Béla ajánlása Zalán Tibor *Azután megdöglünk* c. könyvének hátoldalán.

⁶ Szabó Géza Máté: *Veszteglés – A drámai dialógus nyelvfilozófiai megkísértése. A posztmodern jel- és nyelvhasználat a Zalán Tibor veszteglés című drámai etűdlancában.*

még hosszan sorolhatnánk a modern ember „trancsír-bűneit”). A forma önmagán túlmutató jelentéseinek – melyeknek száma a vizsgálódás során egyre nő, s szinte a kezelhetőség határát éri el – minden szinten céljuk van. A legkézenfekvőbb értelmezés az Adytól ismert – és azóta is érvényes – „Minden Egész eltörött”-jelenség formai interpretációja, mely egy korképet ad, s ez Englöner bácsi állapotának kórképe is egyben. A bácsi neve három (!) sorból olvasható össze, tehát a töröttség személyes vonatkozásban is egyértelmű. Amennyire lelki vonatkozású ez a töröttség, legalább annyira testi megtörtség is, hiszen ez az ember haldoklik. A törött világ (a megválaszolatlan/megválaszolhatatlan kérdések) megtörték az embert (?). Valami hiányzik. Egy vonatkoztatási rendszer, melynek függvényében megválaszolhatnánk azokat a kérdéseket is, melyekre a ráció nem ad elfogadható választ.

Időfilozófiáról lévén szó, a pillanat törekenysége is inspirálhatta a költőt a vers trancsírozására. Hasonlóképpen törekeny Englöner bácsi (azaz mi) élete is.

Szívesebben mondanám, hogy ez a vers törekeny (könnyen széthulló, elmulasztható), minthogy töredezett (nem teljes). A vers ugyanis két szinten alkot teljeset. Felmerülhet a kérdés, hogy tulajdonképpen miért is olyan egyértelmű folytatása Englöner bácsi története egy időfilozófiai kérdésnek-kijelentésnek. [Nem egyértelmű, hogy az alkotó milyen ívet szánt a keretnek. Talán pont nem egyértelműt, hiszen nem lehetünk biztosak semmiben, amely a végtelenben történik, mert nem tudjuk bizonyítani tételeinket. Nem tudjuk, hogy a visszatérő mondat megbizonyosodást, elbizonytalanodást, vagy esetleg tanácstalanságot hivatott kifejezni. Vajon a bizonytalanságból tart a bizonyosság felé, vagy éppen elbizonytalanodik? Vagy a címmel összevetve nyeri el valódi értelmét, miszerint hiába a százszor-ezerszer feltett kérdés: a költő vesztegel a megértésben. Biztos tudással születünk (id), és a világ elvakít minket, vagy életünk során kell tapasztalatok révén tudásra szert tennünk? A kettő elegye lehet az anamnézis, a visszaemlékezés, ami feloldhatja az ellentmondást.] Kétségtelen, hogy folyamatában nem tartozik a keret a tulajdonképpeni történéshez. De az is bizonyos, hogy életünket át- meg átszövi az idő hatalma, s nincs olyan eleme földi létünknek, amelyhez ne lehetne kötni e kérdést/kijelentést. Különösképpen a legkiélezettebb szituációkhoz – s a halálra várásnál van-e kiélezettebb helyzet? – kötjük önkéntelenül is a létértelmező kérdéseket.

A szubjektív és kollektív idő érdekes találkozási pontja is megvalósul ebben a versben. A magára maradt, kirekesztett bácsi áll egymagában (szubjektív időélményével), s vele szemben a költő, s a költővel azonosuló olvasó képviseli a „mindenki más”-t. Amennyiben a bácsit – szakállas, öreguras istenképünk nyomán – Istennel azonosítjuk, akkor értelmét veszti bármiféle időfogalom, s ilyenképpen belátható, hogy ha most mégis veszélybe került Isten „élete”, akkor a halálnak semmi köze az időhöz, bármennyire is egyértelműnek tűnik. A sorok nem egyforma hosszúak, ráadásul a kiragadott sorok magukban szemlélve értelmetlenek is, de mégis mindegyik teret kap, egy sornyi helyet, hogy hiányosságaival együtt teljes sor lehessen. Az emberi élet pedig tökéletesen megfeleltethető ennek a formai sajátosságának.

A minimál sorok jobbrazárttsága még szokatlanabbá teszi a vers megjelenését. A sorok kezdete helyett a vége egyezik, akár egy „formai-rím”. A hely, vagy ha úgy tetszik, a pillanat meghatározott, ahol minden sornak véget kell érnie. A rímképlete tulajdonképpen: ΩΩΩΩ. A szöveg tragikusan rövid sorokkal kezdődik, melyeket relatíve hosszabb sorok követnek, hogy aztán visszatérhessenek a vers eleji sorok, mind tartalmukban, mind sudárságukban. A sorok hossza nem befolyásolja a végkifejletet, ami minden esetben egy előre meghatározott helyen/időben való törést jelent. „Átzuhan sorsodon a halál” – írja Zalán, s ez a zuhanás (baleset) szépen mutatkozik meg a mindent (szavakat, hangokat) figyelmen kívül hagyó sortörésekben.

Végül arról szeretnék szólni, miért az „embernek istennek mozdíthatatlan” – megjelölés szerepel a címben Zalán Tibor neve után. Távol álljon tőlem a patetikus megközelítés, mert nem személye halhatatlanságáról (ilyen ma már talán nincs is) és örök hírnevéről van szó. Azonban az fontos, hogy míg végig arról szoltam: idő nélkül nincs ember, most mégis azt kell mondanom, hogy bizonyos állandó elemek végigkísérik az emberiség történetét. Vannak olyan örök törvények, amelyek túlmutatnak az idő szabályain. Ezek mind az időtlenségből maradtak ránk, az idő foglyaira. A legteljesebb idő – gondolhatnánk – az örökkévaló, de a teljességbe az időnek nincs beleszólása: nem létezik teljesebb idő. Az örökké nem végtelenül sok pillanattal egymásmellettsége, ellenkezőleg: az idő nélküliség.

Szabad vagyok, van időm. De mennyivel jobb lenne azt mondani: (szabad vagyok) mi az az idő? Mennyivel szabadabb lenne az az ember, aki, miután felismerte és elfogadta korlátait, nem foglalkozna többé velük? A művész feladata az, hogy időtlenül és időtlenségben gondolkodjon és alkosson, hogy végül ne egy ember, egy kor rinyája maradjon ránk. A politikai tartalmú versek, akár az újságcikkek, hamar elévülnek, ha nem kortalanok. Az eszméről általában már befutásuk pillanatában tudható, hogy előbb vagy utóbb ellentétükbe fordulnak át. Minden kor szükségszerűen teremt magának egy követendő eszmét, egy szépségideált, egy stílust, hogy legyen egy közös „nyelv”, amit mindenki megért. A későbbi korok ezt a nyelvet természetesen nem érthetik meg teljes egészében, s ezért kell a Művész, aki a kor „nyelve” mögött is át tudja örökíteni a halhatatlan igazságokat.

Mi az az idő? A kérdés szkeptikussá és túlhaladottá válik, s magába foglalja a választ is. Mi az az idő? Semmi fontos. Semmi, aminek döntő jelentősége lenne egy Művész és művészetének megítélésében. A végső igazságok uralkodnak az idő s az ember felett egyaránt. Ezt hívják lelkiismeretnek – s most olvassuk figyelemmel ezt a szót. A jó vers megbolygat és kényelmetlen helyzetbe hoz: szembefordít önmagunkkal. Tükörként funkcionál, annak minden velejárójával. Önmagában tehát nem hordozza az igazságot, de megmutatja, hogy miről ismerhetjük fel. Megtanítja felismerni az örök és változatlan törvényeket.

A Művész embernek (korjelenségeknek, szükségleteknek...) istennek (időnek, térnek) mozdíthatatlan (nem befolyásolható, nem meghunyászkodó, örök).